

העמק דבר לפרשת חיי שרה

פרק כג

פרק כג, א

א וַיְהִי חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשִׁבְעַת שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה:

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה וגו'. עיין מה שכתבתי לעיל ה' ה'.

שני חיי שרה. מיותר ואין כן בכל מקום זה הלשון. והנה כבר פירשנו כמה פעמים פי' חיים בלשון הקודש בשתי משמעויות. אחת חיים ולא מות. ב' שמח ועלז ולא עצבון. כעניין שאמרו ביומא סוף פרק בא לו (עא,א). שנות חיים ושלוש שנים המתהפכות מרעה לטובה. וכן בארצות החיים מקום שוקים. תמן שובעא כו'. ועיין מה שכתבתי דברים פרשת ואתחנן על הפסוק ואתם הדבקים וגו'.

ואחר כל זה יש להתבונן במה שאמרו שאברהם היה טפל לשרה בנביאות. ואין זה אלא תימא. האדם הגדול אשר דבר עמו ה' כמה פעמים. יהיה טפל לשרה שלא דבר עמה ה' כי אם דבור א': לא כי צחקת. ומפרשים ברבה שהוא דבר ה'.

אלא הכונה הוא שהיה טפל ברוח הקודש. שהרי שני דברים הם: רוח הקודש הוא מה שאדם מתבודד ומשרה עליו רוח הקודש ויודע מה שרואה. אמנם לא דבר עמו ה'. ונבואה הוא בחינה גדולה ורבה מזה כמו שביארנו.

ודוד המלך ע"ה זכה לשניהם ואמר רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני. היינו רוח ה' הוא רוח הקודש המופיע על דבר עצמו. וגם מלתו על לשוני שהוא נבואה ממש. ואברהם היה גדול בנבואה משרה. אבל ברוח הקודש הייתה שרה מצוינת יותר מאברהם אבינו. והסיבה לזה הוא משני טעמים:

א' שאברהם בצדקו היה מנהיג העולם ומדריכם לעבודת ה' וכמו שכתוב לפנינו נשיא אלהים ויבואר לפנינו. ומי שעסקו עם המון רבה אינו יכול להתבודד כל כך. מה שאין כן שרה הייתה יושבת באהלה בקדושה וטהרה. (ועיין מה שכתב הגאון חתם סופר בהקדמתו בזה דברים ראויים אליו ז"ל).

שנית, דאין רוח הקודש חל אלא מתוך שמחה של מצוה. ושרה זה צדקתה להפלא שהייתה באמונתה בבטחון חזק מאד נעלה, כמו שמבואר ברבה שאמרה שרה לאברהם אבינו אתה בהבטחה ואני באמונה. ומי שבה מכח הבטחה ידוע מאמרם ז"ל אין הבטחה לצדיקים בעולם

הזה, שמא יגרום החטא. ועיין מה שכתבתי לעיל י"ד י'. מה שאין כן שרה שהייתה חזקה באמונתה בלי שום הבטחה על כן לא נתעצבה בכל ימי חייה והייתה שקועה ברוח הקודש.

זהו דבר הכתוב שני חיי שרה. דשנים שלה כולם היו בחיי שמחה ונפש המעלה ונשגב בחיי רוחני. וכעניין לשון גמרא יבמות (סג,ב) מספר ימיו כפלים, כך אמר הכתוב דשני חייה היו שני פעמים, משום שהיו חייה עליזים וסמוכים בה' מבטחה. ונראה עוד לפרש על פי הפשט משמעות **שני** מספר שני. ובאשר שרה נעשית ילדה אחרי זקנתה וחזרה לספר חליפות השנים, וא"כ היה לה שני פעמים חליפות השנים, בראשונה חיתה תשעים שנה. ובשניה ל"ז שנים. וסך הכל שני חיי שרה היו מאה ועשרים ושבע שנים ועיין בעל הטורים.

פרק כג, ב

ב וְתָמַת שָׂרָה בְּקִרְיַת אֲרָבַע הוּא חֲבֵרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֵא אַבְרָהָם לְסָפֵד לְשָׂרָה וּלְבִלְתָּהּ:

בקריית ארבע.

לפי הפשט הוא אדון העיר או בונה העיר. אבל הרי נזכר כמה פעמים חברון ולא נזכר שם הלז. מזה יצא דרשת חז"ל כונה שניה כפירוש רש"י. ומשום זה הייתה סיבה מן השמים שתמות בחברון, אף על גב שהייתה דירתה עם אברהם בבאר שבע, כמבואר גם אחר העקידה וישב אברהם בבאר שבע. וגם להלן כתיב ויצחק בא מבוא באר לחי רואי, והוא יושב בארץ הנגב, והיינו באר שבע, כדכתיב לעיל כ' א', ויסע משם אברהם ארצה הנגב. אבל שרה מתה באיזה סבה ממסובב הסיבות בחברון. או כאשר שמעה מדבר העקידה, הלכה אחרי אברהם ויצחק חיי רוחה ובאשר הלכו לארץ המוריה והוא ביהודה סמוך לחברון. באה לשם ומתה. וטעם סיבה זו מה' הוא באשר הייתה קרית ארבע ועל כן הוא משום הדרש ששם ראוי להקבר ארבע אבות העולם. ואדה"ר היה הראשון לקבורה שם ואיש לא ידע מזה.

ויבא אברהם לספוד לשרה ולבלתה. דרך העולם תחלה לבכות בינו לבין עצמו ואח"כ להספיד ברבים וכמה שכתבתי ויקרא ה' לבכי ולמספד. אלא משום שהיה אברהם בא ממקום רחוק לשם, ובין כה וכה נתקבצו המון העם סביב הבית, כדאיתא בסנהדרין דף מ"ו דמשהי לה לשרה לפני קבורה יותר מן המורגל עד בוא אברהם, משום הכי נזדרז להספידה תחלה ברבים.

ועוד יש הבדל בעניין המת ואבליו, אם המת גורם לאבליו שינוי בהליכות עולמו וצערו מרובה יותר משבח המת עצמו, אזי הבכי קודם ועיקר להספדו. מה שאין כן אם להפך שאין המת גורם הריסה בהליכות עולם של אבליו, ושבחו הוא מרובה, אזי הספדו עיקר לבכי. משום הכי בחרבן בהמ"ק קרא הקב"ה לבכי על הנהגת עולמו, שעל ידי זה נשתנה סדרי העבודה. ועוד

הרבה שלא כרצון הקב"ה כביכול והוא מרובה על הספדו על כמה צדיקים שנהרגו בחרבן בהמ"ק. משום הכי כתיב תחלה לבכי ואח"כ למספד.

מה שאין כן כאן, מיתת שרה לא גרמה לאברהם שינוי בהליכות עולמו עוד, שהרי כבר נתגדל יצחק בנה שהוא התכלית, והספדה רב על פי חשיבותה, משום הכי הקדים לספוד לה ואח"כ לבכותה. וכיוצא בזה כתיב בשמו"ב (א,יב) במיתת שאול ויספדו ויבכו. היינו משום שלא נשתנה הליכות עולמו של דוד לרעה ע"י מות שאול, והספדו היה רב על פי שבחו.

פרק כג, ג

ג וַיִּקַּם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיִּדְבֹר אֶל-בְּנֵי-חַתּוֹ לֵאמֹר:

אל בני חת. עם הארץ היו רבים אך משפחת בני חת היו מנהיגי העיר וגם עפרון היה מהם על כן היה דברו תחלה לבני חת.

פרק כג, ד

ד גַּר-וְתוֹשֵׁב אֲנֹכִי עִמָּכֶם תָּנוּ לִי אַחְזַת-קֶבֶר עִמָּכֶם וְאַקְבְּרָה מֵתִי מִלְפָּנַי:

גר ותושב. באשר כבר עקר דירתו מחברון הרי הוא שם כגר. ובאשר היה דר שם כבר כ"ה שנים ורוצה לקבוע שם מקום קבורה גם לעצמו הרי זה כתושב. והקדים לומר שהוא גר להתנצל על מה שלא הכין לו אחזת קבר מכבר, כמו שהיה מנהגם שכל אדם חשוב עושה אחזת קבר לו ולזרעו בפני עצמו לבד בית הקברות הכולל לעניים ולאורחים. על זה התנצל שהוא גר. ומשעה שזכה לבן לא היה שם. אבל עתה מבקש זכות לזה שהרי הוא תושב. ועיין מה שכתבתי ויקרא כ"ה כ"ג.

פרק כג, ה

ה וַיַּעֲנוּ בְנֵי-חַת אֶת-אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ:

לאמר לו. המה נתיישבו מה להשיב. ושלחו אחד מהם לאמר לו תשובתם.

פרק כג פסוק ו

ו שָׁמְעֵנוּ אֲדֹנָי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחָר קִבְרֵינוּ קֶבֶר אֶת-מֵתְךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת-קִבְרוֹ לֹא-יִכְלָה מִמֶּךָ מִקֶּבֶר מֵתְךָ:

שמענו. אמר השליח בשם הרבים המשלחים.

אדני. אמר השליח מעצמו.

נשיא אלהים. יש שני מיני גדולה והנהגה. א' מנהיג המדינה בחכמה ונקרא נשיא. ב' מנהיג אנשי העולם בעיני אלקות איש ואומה בשם אלהיו ויקרא איש אלהים. ואברהם אבינו היה מצוין בשני דברים. וכדאיתא בבבא בתרא סוף פרק הספינה (צא,א) בשעה שמת אברהם אבינו עמדו עליו בחבורה ואמרו אוי לעולם שאבד מנהיגו ואוי לספינה שאבדה קברניטה. שני

משלים הללו דמנהיג העולם הוא דבר יקר להשיג חכם ונבון ושאר מדות. מה שאין כן קברניט לספינה מלאכה ואומנות היא ואינה חכמה, וא"כ כשאבד מנהיג העולם קשה יותר מאבידת הקברניט. אבל בדבר אחד הוא להפך, כשמת מנהיג העולם לא יחרב העולם לשעה. מה שאין כן כשאבד הקברניט של הספינה. הספינה בסכנה. ואמרו על אברהם אבינו שהיה שתי מיני אבדות, בהנהגת המדינה היה כמו מנהיג חכם נעלה, ובהנהגת עבודת אלהים היה קברניט לספינה. ועתה אמרו לו שאתה נשיא היינו מנהיג העולם ומדיני, אבל לא בכח החכמה לבד, אלא נשיא אלהים - בשם אלקות.

במבחר קברינו. היינו אחוזת קברינו הכבודה ביותר בכאן.

איש ממנו את קברו. מה שמפריש לעצמו והוא בראש האחוזת.

פרק כג, ז

ז וַיִּקַּם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לְעַם-הָאָרֶץ לְבְנֵי-חֵת:

לעם הארץ. לכלל העיר.

לבני חת. בפרט לאותה משפחה. ודרך ארץ ליתן כבוד לרבים קודם להחשוב ומיוחד במ. כדאיתא במסכת דרך ארץ רבה פרק לעולם אל יפטור, במעשה דרבן גמליאל וחבריו עם פילוסופוס.

פרק כג פסוק ח

ח וַיִּדְבֹר אֶתְּם לֵאמֹר אִם-יֵשׁ אֶת-נַפְשְׁכֶם לְקַבֵּר אֶת-מֵתֵי מִלְּפָנַי שְׂמַעוּנִי וּפְגַעוּ-לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן-צִחֹר:

לקבור את מתי מלפני. לבד כבודו. יחוס על צערו שהוא אינו יכול לסלק את מתו אלא באופן זה.

פרק כג, ט

ט וַיִּתֵּן-לִי אֶת-מַעְרַת הַמְּכַפְּלָה אֲשֶׁר-לוֹ אֲשֶׁר בְּקִצְהַ שְׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מְלֵא יִתְּנָה לִי בְּתוֹכְכֶם לְאַחֲזַת-קֶבֶר:

אשר בקצה שדהו. ואינו נצרך לכל השדה. ולאבד את שדהו מבעליו. רק בקצה שדהו. אשר ידע ממנה בהיותו דר באלוני ממרא. והיא סמוכה לזה השדה כמבואר להלן. וגם זאת לא במתנה כי אם בכסף מלא וגו' בתוככם לאחזת קבר. שהכל ידעו מזה שהיא לאחזת קבר. ולא יהיה נמצא מעורר משכיני השדה וכדומה. וגם נ"מ בעיקרי הקנין של אחוזת הקבר נצרך ליתן דריסת הרגל יותר כדאיתא בבבא בתרא (צט,ב) דרך הקבר אין לה שיעור.

פרק כג, י

י וַעֲפָרוֹן יָשָׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי-חַת וַיַּעַן עֲפָרוֹן חַתִּי אֶת-אַבְרָהָם בְּאֲזְנֵי בְנֵי-חַת לְכָל בְּאֵי שַׁעַר-עִירוֹ
לְאמֹר:

בתוך בני חת. בקרב אנשי משפחתו המיוחדת מהמון רבה של העיר.
באזני בני חת. המה הקשיבו והבינו את דבריו בהשכל ודעת, וזהו משמעות באזני בכל מקום
כמה שכתבתי ראש פרק ויגש (מד, יח).
לכל באי שער עירו. הכל ראו ושמעו התשובה גולמית ולא הבינו דבר.

פרק כג, יא

לא אדני. אי אפשר ליתן המערה לבדה ולחתכה מכלל השדה אלא. השדה בכלל הנני נותן
לך, וממילא. והמערה אשר בו לך נתתיה. מזה הבין אברהם שהוא כאומר זה אי אפשר
להקצות המערה מן השדה אלא בעל כורחך תהא כל השדה שלך. והדבר מובן שאי אפשר
לבקש בחנם כל השדה.
לעיני בני עמי נתתיה לך. יש בזה שתי משמעויות.
א' הכל יודעים שאני נותן ולא אחזור בי.

ב' לעיני כל היא במתנה אבל ביני לבין עצמך יש לך להבין כי רב לי לתת במתנה כל השדה.
אלא שבוש לפרש לעיני כל. המחיר שבדעתו. והנה היה התשובה בהסכמת משפחתו, והיה
קוץ בה כמובן, על כן וישתחו אברהם לפני עם הארץ. הודה לכל ההמון שנצרך לעזרתם
שירבו דברים עליו לגמור המכירה. אבל לא החזיק טובה לבני חת שהבין בחכמתו כי חורשים
רעה וערמה.

פרק כג, יג

יג וַיִּדְבֹר אֶל-עֲפָרוֹן בְּאֲזְנֵי עַם-הָאָרֶץ לְאמֹר אַךְ אִם-אַתָּה לוֹ שָׁמְעֵנִי נְתַתִּי כֶסֶף הַשְּׂדֵה קַח
מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת-מַתִּי שְׁמָה:
באזני עם הארץ. הכל שמעו והאזינו דבריו של אברהם בלי לב ולב.

פרק כג, יד

ד וַיַּעַן עֲפָרוֹן אֶת-אַבְרָהָם לְאמֹר לוֹ:
לאמר לו. עתה לא השיב לפני עם הארץ אלא שלח לאמר לו ביחידות כי בוש לאמר מחיר
גדול כזה. והיינו דכתיב בסמוך את הכסף אשר דבר באזני בני חת. כי אך המה ידעו
מתחלה שבדעתו לבקש מחיר כזה.

פרק כג, טז

טז וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל-עֲפָרוֹן וַיִּשְׁקַל אַבְרָהָם לְעֲפָרוֹן אֶת-הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאֲזְנֵי בְנֵי-חַת
אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁקָל כֶּסֶף עֶבֶר לְסַחֵר:

עבר לסחר. כדאיתא בערכין פרק שום היתומים. דמעות של סוחר תקלי יותר באשר המה נצרכים למדינות רחוקות שאינם מכירים בצורת המטבע כי אם במשקלה.

פרק כג, יז

יז ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר-בו וכל-העץ אשר בשדה אשר בכל-גבלו סביב:

השדה והמערה אשר בו. היינו שפירש בקנין מתהום ארעא.

וכל העץ אשר בשדה. שפירש עד רום רקיע, ממילא האילנות שלו גם כן.

אשר בכל גבולו סביב. כבר דרשו חז"ל בבבא בתרא (ט, ב) שפירש הגבולין בקנין.

פרק כג, יח

יח לאברהם למקנה לעיני בני-חת בכל באי שער-עירו:

לעיני בני חת. שלא יאמרו כי חרפה למשפחה היא שמכר השדה. והקנין חוזר כדאיתא בבבא בתרא (ק, ב) במוכר קבר הכי נמי הוא חרפה למכור אחזת נחלה. על כן קנה לעיניהם.

פרק כג, יט

יט ואחרי-כן קבר אברהם את-שרה אשתו אל-מערת שדה המכפלה על-פני ממרא הוא חברון בארץ כנען:

היא חברון בארץ כנען. כל זה מיותר שהרי כבר ידענו בראש הפרשה אלא בא ללמד דכמו שאותה מערה הנקראת מערת המכפלה היא מיוחדת בסגולה למקום קבר, והנקבר בה הוא במעלה גבוהה ביותר, וכמה שכתבתי להלן מ"ח ז' ומ"ט ל'. כך חברון בכלל יש בה גם כן איזה מעלה וסגולה לקבורה, ואם שאינו שוה להמערה עצמה. ופירש הפסוק עוד בארץ כנען, ללמד שכלל האץ יש לה גם כן סגולת קבורה. ואם שאין לה ערך להמערה.

פרק כג, כ

כ ויקם השדה והמערה אשר-בו לאברהם לאחזת-קבר מאת בני-חת:

לאחזת קבר. באשר בקנין לא נתפרש שקנה לזה התכלית, כדי שלא ימחה אח"כ לעשות בה כל מה שירצה, וא"כ היה עוד בידו למחות מלעשות אחזת קבר. שלא ירבה עליהם את הרגל על שדה אחר של המשפחה שהיה סביב שדה זו. ועתה כאשר קבר אברהם את שרה והחזיק לקבר שוב קמה השדה והמערה מכל בני חת לאחזת קבר.

פרק כד

פרק כד, א

א וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בְיָמַימִים וְהָ בָרַךְ אֶת-אַבְרָהָם בְּכָל:

ואברהם זקן. הקדים הכתוב להודיע לפני העניין המסופר בפרשה זו שאברהם היה זקן באימים מבואר שהוא נוגע להעניין כי לולא זה לא היה מצוה לעבדו אלא הוא בעצמו היה מזדרז למצוה רבה זו ליתן אשה ליצחק, שבזה תלוי כל התכלית אבל משום שהיה זקן. **בא בימים.** היינו שהיה מחשב כמה ימים עוד יחיה, על כן היה חושש אולי ימות בדרך רב כזו. אמנם בלי זה הטעם היה רשאי לילך בעצמו לארם נהרים. אף על גב שהיה מוזהר ללכת משם. כבר ביארנו שממעשה העקידה הותר לו לחשוב מארץ הזאת ולזכרה. והכי נמי הותר לו הליכות עראי לשם.

וה' ברך את אברהם בכל. עוד טעם על שלא הלך בעצמו משום שהיו עסקיו עם כל אדם זה בא ושואל בעניני אמונה וזה להתפלל עליו וכדאיתא בבבא בתרא (טז, ב) שמרגלית הייתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו כו' והכונה הוא תפלתו וברכתו וכיוצא בזה היה הרבה ענינים מוטלים עליו ומשום זה לא היה יכול לצאת ממקומו.

(הרחב דבר:) והנה איתא בבראשית רבה (נט, ז) על זה' ברך את אברהם בכל, שהיה שולט ביצרו. וכן דרשו (שם ש, ח) על הא דכתיב באליעזר עבדו המושל בכל אשר לו. שהיה שולט ביצרו כמותו. ולכאורה תמוה, וכי אפשר שהיה העבד שוה לאדוניו ח"ו. אבל באמת אין היצה"ר של העבד שוה ליצרו של אברהם אבינו. שאברהם אבינו היה נשיא ומנהיג את הדור. ובזה האופן עלול אפילו צדיק גמור לפול ברשת הכבוד והמשגה בין אדם לחברו כמו שכתבתי (דברים י' י"ב). משום הכי כתיב דבאברהם אבינו היה ברכה ששלט ביצרו בכל. פי' בדבריו עם כל אדם. כמו בנוסח התפלה ונפשי כעפר לכל תהיה. אבל גבי העבד כתיב המושל בכל אשר לו. משמעו שולט ביצרו שהיה נוגע אך לנפשו, בעניני תאוה וכדומה. אבל דבר כללי לא היה לו עם אדם.)

והנה הודיע הכתוב גם כן בזה צדקת אברהם לפני העניין. ללמדנו שהיו הכל באין לפניו ודאג לטובת רבים, לכן היה מוכרח להעמיס לקיחת אשה לבנו על עבדו.

פרק כד, ב

ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל-עֲבָדָיו זָקֵן בֵּיתוֹ הַמִּשְׁלָ בְּכָל-אֲשֶׁר-לוֹ שִׁים-נָא יָדָךְ תַּחַת יָרְכִי:

אל עבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו. הקדים הכתוב לבאר שלש תכונות בכח אליעזר. אשר משום זה היה מסוגל לשליחות הלז. באשר עניין הנדרש להשתדלות נגמר ויוצא לאור ע"י א' משלשה אופנים. פעם ע"י לשון רכה והפצרה. פעם ע"י שכל והרחבת דברים. פעם ע"י דעה רחבה ומענה עז (עיין להלן מד, טז). והכל לפי העניין והאדם שבא עמו בדברים. והנה ידוע שאין טבע כל בני אדם שוין. יש בני אדם מוכשרים לגמור העניין בזה האופן דוקא ויש

להפך וכאן לא ידע אברהם האיך יהיה נדרש לבצע העניין. על כן בחר בזה העבד שהיו לו כל התכונות. שהיה עבדו ונכנע לאדוניו במענה רך.

זקן ביתו. הוא דבר חכמה וכדאיתא בפ"ג דיומא (כח,ב) ללמוד מכאן שהיה אליעזר יושב בישיבה המרבה חכמה.

המושל בכל אשר לו. היינו בכל אשר לאברהם היה הוא נגיד ומצוה בדעה רחבה. ועיין מה שכתבתי להלן מ"ד ט"ז ולפי הדרש הנ"ל ב'הרחב דבר' שהיה מושל ביצרו. הודיע הכתוב דמשום הכי היה נאמן בעיני אברהם.

שים נא ידך תחת ירכי. לפי הנראה בגמרא ראש פרק שבועת הדיינים (לח,ב). שלמדו מכאן נקיטת חפץ בשעת שבועה אם כן פירושן שהיה שימת ידים לשם נקיטת חפץ. וכאן יישב רש"י אמאי לא צוהו לתפוס במילת עצמו. אבל כל זה אינו שוה ליישב הא שאמר יעקב אבינו ליוסף בזה הלשון. ועוד דשם לא נזכר בדבר יעקב לשון שבועה כלל עד לבסוף. אלא נראה דודאי אינו בשביל שבועה, כי אם כריתת ברית בין אדם לחברו. אלא שבכל שני אנשים היה המנהג שימת יד ביד וכלשון יחזקאל י"ז י"ח והנה נתן ידו. ובמשלי כתיב תקעת לזר כפיך. אבל אב לבנו ועבד לאדוניו אין דרך ארץ להשוות יד ליד. על כן הזהירו לשום יד תחת ירכו. זהו עיקר פשט הכתוב שהוא כריתת ברית, לבד השבועה שבין אדם לשמים. ולימוד הגמרא יבואר להלן פסוק ט'.

פרק כד, ג

ג וְאֲשֶׁבִיעֶךָ בְּה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֱלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא-תִקַּח אִשָּׁה לְבָנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אֲנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ:

ואשביעך. לא אמר לו השבעה לי בה' וגו' כמו שאמר יעקב ליוסף אלא אשביעך בעל כורחך. וזהו מושבע מפי אחרים והאדון יכול להשביע את עבדו בעל כורחו.

(הרחב דבר: וכן מצינו בשלמה שאמר לשמעיה הלא השבעתיך בה' שהמלך יכול להשביע בעל כורחו. וכן סנהדרין גדולה. השביעו את הכה"ג כדתנן ביומא פ"א שאמרו לו משביעין אנו עליך במי ששכן שמו כו' ולא תנן שאמר הכה"ג אמן אלא השביעוהו בעל כורחו וכמו שסנהדרין גדולה היו יכולין להחרים את האדם על העבר ככה יכולין להשביעו בעל כורחו על להבא. וזה בכלל הא דאיתא במו"ק (טז,א) ומשביעין לי').

בה'. ביוסף כתוב סתם השבעה לי ולא כתיב בה' משום דשבועה סתם הני גם כן שבועה. והא דכתיב בשאול ודוד השבעה לי בה' אם תכרית את זרעי וגו' הוא משום שלא היה נאמן בעיניו ואולי מבטל בלבו. על כן ביקש שיזכיר את ה' ובודאי לא יזכיר לבטלה. מה שאין כן מושבע מפי אחר בעיני דוקא בה' בפירוש.

(הרחב דבר: וכמה שכתב ר"ת והביא הר"ן ריש נדרים. והביא ר"ת ראייה משבועת סוטה. והר"ן תמה על זה. הרי בסוטה ענתה אמן שהוא כמושבע מפי עצמו. ומ"מ כתיב ה'. ולא קשיא מידי שהרי אם נשבעה הסוטה מפי עצמה לחוד אינו כלום, אלא דוקא הכהן משביע אותה והיא תענה אמן. הרי דגזרת הכתוב שיהא בסוטה מושבע גם מפי כהן גם מפי עצמה. משום הכי בעינן הזכרת השם משום שבועת הכהן. ועיקר טעם הדבר דשבועה בלי שם הוי כמו ידות שבועה דנפקא לן מדכתיב איש כי ידור נדר או השבע שבועה דהוי שבועה. אבל במושבע מפי אחרים לא מצינו ידות. והיינו שכתבו התוספות ריש נדרים (ב,א) דלהכי לא תנן ריש שבועות כל כנוי שבועות כשבועות משום דלית בשבועה ידות. ואין הכונה דאין בכל שבועה ידות כלל, שהרי בפ"י תנן בנדרים פ"א כנדרי רשעים נדר בקרבן ובשבועה כו' וזהו מטעם ידות. אלא משום דבמסכת שבועות תנן מושבע מפי אחרים גם כן, היינו שבועת העדות ושבועת הפקדון. ובאלו לית דין ידות.)

אלהי השמים ואלהי הארץ. כך היה הרגל לשון. אי אפשר להרגיל בפי הבריות שהקב"ה משגיח בשמים ובארץ כמו שכתבתי לעיל י"ד י"ט.

אשר לא תקח אשה לבני. אין אליעזר אדון ליצחק להשיאו אשה. אלא בלא ספק היה תחלה דברים ביניהם. והוחלט שהעבד ישתדל לקחת אשה ליצחק באשר יצחק אינו יכול לצאת חוץ לא"י וגם אינו יכול לקחת אשה אלא מחו"ל. ואחר שהוחלט הדבר השביעו כך.

אשר אנכי יושב בקרבנו. אף על גב שהזהירו לילך דוקא לבית אביו, מכל מקום לא השביעו אלא על הכנעני, באשר על זה הוא חשוד שיתעצל ללכת למרחקים ויקח אשה מבנות הכנעני ויאמר שהוא מארמי. משום הכי די"ק אשר אנכי וגו'. עוד יש לומר שבא לכלול אפי' מאומה אחרת היושבת בא"י רק שמשועבדים לכנעני הרי הם כנענים כמה שכתבתי לעיל י"ב ו'.

פרק כד, ד

ד פי אל-ארצי ואל-מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק:

כי אל ארצי. תחלה לארצי. ואח"כ ואל מולדתי. הוא מקום שנתגדל.

תלך. ולא ע"י אחר. אלא ילך בעצמו ויבחר אשר יראה בעיניו.

לבני ליצחק. תפרש בשעת קידושין לבני ליצחק ולא סתם לבן אברהם. דאף על גב דסתם בנו של אברהם הנצרך לאשה הוא יצחק ולא ישמעאל, מכל מקום דין קידושין כך הוא, כדתנן במסכת קידושין פ"ג (סד,ב) קידשתי את בתי, והיו לו חמש בנות כולן אסורות. ואף על גב שניכר שכוון לגדולה שבהם. הכי נמי להפך לא יתברר לשום אחד אם לא שתדע בבירור למי היא מקודשת.

פרק כד, ו

ו ויאמר אליו אברהם השמר לך פן-תשיב את-בני שמה:

פן תשיב את בני שמה. ידוע הטעם שהיה נחשב לעולה שאסור להוציאו לחוץ. והיינו דבר המלאך בשעת עקידה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני כמה שכתבתי שם.

פרק כד, ז

ז ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר-לי ואשר נשבע-לי לאמר לזרעך אתן את-הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפגוע ולקחת אשה לבני משם: אלהי השמים.

כמו שפירש"י בשעה שלקח את אברהם לא הייתה ניכרת השגחתו בארץ ולא היה נקרא כי אם אלהי השמים.

ומארץ מולדתי. א"כ מהראוי שמחמת זה תהי השגחתו למלא את אשר אני נצרך משם. ואם מכל מקום איני כדאי מחמת זה. הרי **ואשר דבר לי.** ואם חלילה איזה חטא גורם לבטל השגחה זו, מכל מקום **ואשר נשבע לי** ושבועה אינה בטלה בשום אופן, והשבועה היא ברית בין הבתרים כפירש"י שאמר לזרעך אתן וגו' (טו, יח) וברית היינו שבועה.

הוא ישלח מלאכו. במדרש רבה (נט, י) מפרש הרי זה מלאך מסוים והכונה שהיה מיוחד לאותו דבר ולא בדרך אגב במצוה למלאך המלוה לאדם שישגיח גם על זה. והדיוק הוא מדכתיב ישלח. ולא יצוה כמו כי מלאכיו יצוה לך אלא המלאך ההולך בלא זה עם האדם לא שייך לומר על זה ישלח שהרי הולך גם בלא זה העניין. אלא יצוה. אבל ישלח משמעו שהוא מלאך מסוים בשביל דבר זה.

ולקחת אשה לבני משם. תקדש אותה סתם ולא תפרש מאומה על דבר הובלה ממדינה שלה לכאן. ואח"כ.

פרק כד, ח

ח ואם-לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבעתי זאת רק את-בני לא תשב שמה: ואם לא תאבה האשה. אחר שתקדש אותה. **ללכת אחריך.** למדינה שלא ידעה מעולם אלא אחריך. **ונקית משבועתי זאת.** של לקיחת אשה. כי אתה עשית את שלך.

רק את בני לא תשב שמה. אין הכונה שלא ישב בפועל את יצחק לשם כי היאך יביא אותו בעל כורחו. אלא הכונה שלא יפרש בשעת קידושין על מנת שיבא יצחק לשם ונמצאו כשיסרב אח"כ בדבר יהיה חילול שם שמים ויאמרו דשינה מתנאו. דסבורים שמסתמא העבד מדעת רבו התנה. ותו דבזה תהיה מותרת לאחר. אחר שלא יקיים יצחק את התנאי. אלא לא יפרש כלל וילך לו. והאשה בעל כורחה תהי יושבה עגונה עד שתבא ליצחק. ואף על גב דבבני נח לא נהגו דיני קידושין רק בעולת בעל, מכל מקום מי שהייתה מיועדת ליצחק נהגו בה מנהג ישראל, שהרי למדין מכאן דיני אירוסין לשיטת תלמוד דילן כתובות פ"א (ז, ב). ולשיטת הירושלמי שם שהיה ברכת נשואין על כן היה קנין אליעזר עמה כעין חופה אף על גב שלא בעלה וכדת ישראל. ועיין מה שכתב הרמב"ן פרשת אמור בפירוש מגדף הוכחה לזה מדיאתא

בקיודושין (יח,א) ודלמא ישראל מומר שאני. כללו של דבר אברהם הזהיר אותו לקשרה ליצחק, וממילא תהי מוכרחת ללכת אח"כ והדבר מובן שאם יפרש בשעת קיחה שתצא לא"י יותר טוב. וכן ראה אליעזר שההצלחה מפזזת לפניו והיה בטוח שגם על זה האופן יתרוצו.

פרק כד, ט

ט וַיִּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת-יָדוֹ תַּחַת יָרֵךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו וַיִּשְׁבַּע לוֹ עַל-הַדָּבָר הַזֶּה:

וישם העבד וגו' וישבע לו. ולא פירש הכתוב שנשבע בה' אלהי השמים. ומובן שמסתמא היה כן, וא"כ גם זה מיותר והיה ראוי לכתוב ויעש העבד כן. אלא בא ללמד דשבועה בלי נקיטת חפץ אינה שבועה מה שאין כן שבועה בלי שם הוי שבועה. והכי מבואר בדיוק ברי"ף שם. שרק מזה הפסוק הוא שלמדו חז"ל דשימת העבד תחת ירך אברהם אבינו היה במקום נקיטת חפץ. ולא מפסוק הראשון (פסוק ב). והיינו משום שלפי הפשט אינו עניין לשבועה, כמה שכתבתי לעיל ב'.

פרק כד פסוק י

י וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמָלִים מִגְּמְלֵי אֲדֹנָיו וַיִּלְךְ וְכָל-טוֹב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיִּקֶּם אֶל-אָרְסָם נְהָרִים אֶל-עִיר נְחוּר:

מגמלי אדוניו וילך. כל זה מיותר. וביותר תיבת וילך. שהרי בסמוך כתיב עוד הפעם ויקם וילך. אלא בא להודיענו שהיו גמלי אברהם אבינו עסוקים בעבודה בשדה הרחק ממנו, והיה נוח יותר ליקח גמלים מאחרים מלקבץ את גמליו. אבל העבד רצה ליקח דוקא גמלי אדוניו וילך ממקום שקבץ הגמלים לבית אברהם ושמה בבית אברהם לקח כל טוב אדוניו בידו ואח"כ. **ויקם וילך וגו'.** בזריזות הליכה גדולה בפני עצמה, ולא כהליכה הראשונה שהיה לצורך הכנה וכמו בעצלתים. ועיין לעיל כ"ב ג' כיוצא בזה. ומזה למדנו שהיו גמלי אברהם אבינו מצוינים משארי גמלים. או לפי הפשט בקומתן וביפין. או לפי הדרש בהכשר הנהגתן שהיו זמומין מעצמן, כחמורו של ר' פנחס בן יאיר, וכדאיתא ברבה.

פרק כד, יב

יב וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אַבְרָהָם הַקְּרָה-נָא לִפְנֵי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה-חֶסֶד עִם אֲדֹנָי אַבְרָהָם:

ה' אלהי וגו'. הקדים שבח לבקשה כדין כדאיתא בעבודה זרה (ז,ב). והא שלא התפלל תפלה קבועה, וכמה שכתבתי לעיל י"ח כ"ב גבי אברהם אבינו. חדא שעדיין לא נתקנה תפלת המנחה עד שבא יצחק ואברהם היה נוהג להתפלל בלי תקנה. ותו, שהיה במקום רבים ואיתא בברכות ספ"ה (לד,ב) חצוף עלי מאן דצלי בביקתא.

הקרה. אי אפשר לפרש מלשון כי הקרה ה' אלהיך, פועל יוצא על העצם המבוקש, וא"כ הוא בקשה שיזמין את המיועדת ליצחק. אי אפשר לומר כן, דמי יודע אם יש פה המיועדת והרי לא

ביקש שיברא אשה בדרך נס באותה שעה. ותו, א"כ הכי מיבעי, עשה חסד עם אדוני אברהם והקרה נא לפני היום. אלא הפעל הקרה סובב על השגחת ה'. ומשמעו הזדמן, שתהיה השגחתו ית' מזומנת לפניו. והבקשה היה שיהא האות שיעשה לנכון. ואם יש פה המיועדת תבוא לשאוב ותזדמן בתשובה זו. ואם איננה פה לא תהא שום בתולה עונה כך.

פרק כד, יג

יג הנה אנכי נצב על-עין המים ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים:

אל עין המים. לבד הבאר הגדול שמשם היו שואבין עם דלי לבהמות, היה שם עוד עין המים מים מובחרים לשתות אנשים והבנות היו ממלאות בכדיהן.

פרק כד, יד

יד והיה הנער אשר אמר אליה הטי-נא כדרך ואשתה ואמרה שתה וגם-גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי-עשית חסד עם-אדני:

הטי נא כדרך. באשר ראה מנהג השואבות מן העין לשוח עד הארץ ולהכניס הכד לעין ובזה האופן אי אפשר למלאות את הכד עד למעלה ומי שהיה רוצה לשתות מן הכד הוא מוכרח להטות הכד על כן אמר בלשון הטי נא כדרך.

אותה הוכחת וגו'. יהי רצון שתהיה אותה אשר הוכחת וממילא אם אין כאן האשה אשר הוכחת לא תמצא בתולה שתענה ותאמר כך.

ובה אדע. לא אמר ובזה אדע. שלמילוי האות כבר אמר ועשה חסד. ולא אמר עוד הפעם אלא בקשה אחרת, שאם יש פה האשה אשר הוכיח ותאמר כך, עדיין הוא צריך לחסד להשיגה בנקל, וזהו הבקשה השניה. **ובה** בבתולה זו **אדע כי עשית וגו'.** במה שתגיע לו מיד שלא בכליון עינים.

עם אדוני. באשר אני שלוחו ובזכותו אני מבקש כל זה.

פרק כד, טז

טז והנער טבת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה ותרד העינה ותמלא כדה ותעל:

והנערה טובת מראה מאד וגו'. ביאר הכתוב שלשה פעמים מדוע פגע בה העבד יותר מבאחרות. א' שהיא טובת מראה מאד יותר משארי בתולות שראה שם. ב' ואיש לא ידעה שהתבונן בה שאין לה דבר עם אנשים כמו שראה שארי בתולות שהכל מכירין אותן באשר היו רגילין בכל יום להיות עם הרועים אצל הבאר, וגם לא היו צנועות כל כך. אבל אותה בתולה לא יצאה עד היום לשאוב על כן לא ידעה אדם ומזה התבונן העבד שהיא מיוחסת ומשום הכי לא הייתה רגילה בכך, או משום צניעות. ג' **ותרד העינה ותמלא כדה ותעל.** ראה שהיא לא שחה עצמה לשאוב ככל השואבות שזה אינו דרך צניעות. כדאיתא בשבת דקי"ג ב'. לענין לקט. אלא ירדה לתוך העין. ותעל.

פרק כד, יז

יז וַיֵּרֶץ הָעֶבֶד לְקִרְאָתָהּ וַיֹּאמֶר הַגְּמִיאִינִי נָא מֵעַט-מִיָּמִים מִכַּדָּךְ:

הגממיאני נא. ולא אמר לה הטי כדך. כי אחרי שירדה לתוך העין על כורחך שאבה את הכד מלאה. ושם לא היה צריך להטות הכד לצורך גמיאה. אלא שתניחהו לגמוא מן הכד בעודו על הכתף.

פרק כד, יח

יח וַתֹּאמֶר שְׁתֵּה אֲדֹנָי וַתִּמְהַר וַתֵּרֶד כָּדָה עַל-יָדָהּ וַתִּשְׁקֶהוּ:

שתה אדוני. לא גמיאה מועטת מעל הכתף, אלא שתיה כפי הצורך. על כן הורידה הכד.

פרק כד, יט

וַתְּכַל לְהִשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם לְגַמְלִיךָ אֲשָׁאב עַד אִם-כָּלוּ לְשִׁתֹּת:

ותכל להשקותו. היא כלתה להשקותו, כי כך ראוי להיות נזהר להולך בשרב ושמש שלא לשתות כל צורכו מים קרים. אמנם שלא יחשוב כי היא מנעתו באשר רע לה ששותה הרבה. על כן חזרה ואמרה גם לגמליך אשאב עד אם כלו לשתות מעצמם ולא אמנע מהם כל הצורך.

פרק כד, כ

כ וַתִּמְהַר וַתַּעַר כָּדָה אֶל-הַשִּׁקָּת וַתֵּרֶץ עוֹד אֶל-הַבְּאֵר לְשָׂאב וַתִּשְׁאָב לְכָל-גַּמְלָיו:

ותער כדה אל השוקת. הודיע הכתוב דעתה כי אף על פי שלא היה במותר שבכד כדי שתיית הגמלים, ותהי מוכרחת עוד לשאוב עם דלי מן הבאר, מכל מקום לא שפכה מה שבכד על הארץ, וכדאיתא ביבמות פ"ב (יא, ב) לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכין לו. ותרץ עוד וגו'. לא הגיעה שוב לעין המים אלא אל הבאר העשוי לבהמות עם כלי השאיבה.

פרק כד, כא

כא וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאָה לָהּ מַחְרִישׁ לְדַעַת הַהֲצִלִיחַ ה' דְּרָכּוֹ אִם-לֹא:

והאיש משתאה לה. מלשון והארץ תשאה שממה. ומשמעו מלשון תמהון שהיה משתומם ומביט עליה בעין פקירה. והיה ראוי לכתוב משתאה עליה. וכבר הרגישו חז"ל בירושלמי ר"ה פ"א ה"ח ואמרו שהכתוב מדבר בכל לשון. וראיתי כי לזה כוון בתרגום אונקלוס שהי בה. שהוא כמו תרגום יונתן בישעיה כ"ט ט' על התמהמהו ותמהו. אתרפו ושהו.

מחריש. היה לו לדבר עמה כדי להכיר שכלה, אבל היה מחריש כדי לדעת ההצליח וגו' כי בשעת דבור אי אפשר להתבונן על כל תנועה כמו בהיותו מחריש, וגם היא לא תוכל לעשות בזריזות כל כך אם תהא זקוקה לענות.

פרק כד, כב

כב וַיְהִי כַאֲשֶׁר כָּלוּ הַגְּמָלִים לְשָׂתוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נָזֶם זָהָב בְּקַע מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל-יָדָיו עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם:

על ידיה. שיהיו מלובשים היטב לפי ערך ידיה, אבל עדיין לא נתן עד שנודע לו מי היא.

פרק כד, כג

כג וַיֹּאמֶר בֵּת-מִי אֵת הַגִּידִי נָא לִי הַיֵּשׁ בֵּית-אָבִיךָ מְקוֹם לְנוֹ לָלוֹן:

הגידִי נא לי. משמעות הגדה בכל מקום לפרש כל הפרטים שבעניין ומזה הבינה שאין השאלה רק לדעת שם אביה לבד אלא כל היחס. על כן השיבה.

פרק כד, כד

כד וַתֹּאמֶר אֵלָיו בֵּת-בְּתוּאֵל אֲנֹכִי בֶן-מְלֶכָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְנַחֹר:

בן מלכה. והיא יחס גדול יותר משארי בני נחור.

פרק כד, כה

כה וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם-תָּבֵן גַּם-מִסְפּוֹא רַב עִמָּנוּ גַּם-מְקוֹם לָלוֹן:

גם מקום ללון. הוא שאל אם יש לאביה בית מרווח שיהא יכול ללון שם על כל פנים בתורת מקרה לילה אחד והיא השיבה כי הוא בעל אכסניא על כן יש לו תבן ומספוא רב וגם מקום מיוחד עבור אורחים ללון כפי הנדרש להם.

פרק כד, כו

כו וַיִּקַּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַה':

וישתחו לה'. היינו כריעה בשעה שאומר ברוך וכדאיתא בברכות (יב,א) כורע בברוך.

(הרחב דבר:) וזהו כלל בכל מקום דכתיב בפסוק השתחואה לה' היינו בברכה או תפלה שמקדים לשון ברכה. וכדאיתא בירושלמי תענית פ"ד ה"ב הוכחה על מעמד שהיה ע"ג תמידין שנאמר וכל הקהל משתחויים אלו ישראל, דמפרש הירושלמי וכל הקהל היינו מעמד. שהיו מתפללים ד' תפלות, כידוע. ועיין מה שכתבתי בספר שמות ל"ג י' ושם יא' ח' והכי מוכרח בתלמודין ראש פרק אין עומדין (בברכות לב,ב) ע"ש. והכי מבואר בסוטה (ה,א) ד"ה אין תפלתו של אדם נשמעת אלא א"כ משים עצמו כבשר שנאמר יבא כל בשר להשתחוות. ובמדרש שמואל על הפסוק להשתחות ולזבוח (ש"א א,ג) מבואר גם כן הכי. וכן הוא בתנחומא פרשת תבא על הפסוק באו נשתחוה ונכרעה. הרי השתחוויה בכלל כריעה. אלא צפה משה ברוח הקודש שבהמ"ק עתיד ליחרב כו' עמד והתקין שיהיו ישראל מתפללים בכל יום כו').

פרק כד, כז

**כז וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא-עֲזַב חֲסְדּוֹ וְאַמְתּוֹ מִעַם אֲדֹנָי אֲנֹכִי בַדֶּרֶךְ
נַחְנִי ה' בֵּית אַחֵי אֲדֹנָי:**

ויאמר ברוך ה' וגו'. מכאן למדו בבראשית רבה שמודים על בשורה טובה.

(הרחב דבר: והנה בפרק הרואה איתא מנא הני מילי וילף מהא שאמר יתרו ברוך ה'. וקשה אמאי לא למדו מאליעזר דקדים. ויותר קשה הא דאיתא בסנהדרין (צד,א) ובמכילתא פרשת יתרו. גנאי הוא למשה וכל ישראל שכולם לא אמרו ברוך ה' עד שבא יתרו. ואמאי לא למדו מאליעזר. ובלא ספק ידע משה כל סיפורי האבות כהווייתם.

אלא העניין דברכה משמעו העיקרי אינו לשון הודיה בעלמא אלא לשון תוספת השפעה למעלה כביכול, כדאיתא בבבא מציעא (קיד,א) דהקדש טעון ברכה מדכתיב וברכת את ה' אלהיך. וכך יסד מלכו של עולם ית'. דברכת האדם פועל למעלה, וכאשר מבואר לעיל ב' ה'. ובספר במדבר בפרשת מי מריבה. אבל זה אינו אלא בהליכות העולם ע"י הטבע, מה שאין כן אם בא בנס נגלה לשעה, וכמו שכתבתי בספר דברים ו' ד' בפסוק שמע ישראל. ומשום הכי אין צריך תפלה להבא במקום שהישועה ברורה ומובטחת. ולא כמו במקום שהישועה באה ע"י הליכות הטבע, וכמו שכתבתי בספר שמות י"ד ט"ו על הפסוק מה תצעק אלי. ומזה מוכח שזה המדה אין צריכה תוספת השפעה ע"י ברכה על העבר. ועוד כתבתי בזה בספר דברים ל"ג כ"ו על הפסוק ובגאותו שחקים. משום הכי אליעזר שבא לידו העניין בדרך נס נסתר בהשגחה פרטית לכן בירך. מה שאין כן יציאת מצרים שהיה בנס נגלה משום הכי לא ברכו עד שבא יתרו ובירך גם על זה. וא"כ משמעות ברוך שם היינו הודיה ושבח. והיינו שהגיע רש"י וכן הוא בהלכות גדולות ראש פרק הרואה מנלן דמברכינן אניסא ולא אמר בכלל ברכת הודאה מנלן. אלא ודאי כל ברכת הודאה נפקא לן גם מאליעזר ורק על הרואה מקום שנעשה נסים לישראל שזה אינו אלא בנס נגלה. משום הכי פריך מנלן דמברכינן.).

אנכי בדרך נחני ה' וגו'. אם נפרש הכונה שמצא מבוקשו בית אחי אדוני וכמבואר באמת להלן (פסוק מח) שאמר אליעזר בספורו אשר הנחני בדרך אמת לקחת בת אחי אדוני לבנו. אבל א"כ אין הכונה כאן מבואר כלל. וגם לשון אנכי אינו מדויק. אלא כאן לא ביאר הכתוב רק שבירך על שהגיע לבית אחי אדוני בנקל שלא בטורח וחיפוש. וזהו משמעות הלשון. **אנכי בדרך.** עוד הנני בדרך ולא באתי לעיר כבר **נחני ה' בית אחי אדוני.** הרי אני כמו שאני בביתם. ולא נזכר כאן הברכה על שמצא מבוקשו, כי אין זה עניין לכאן, אלא דכתוב פה בשביל שיהא מבואר הכתוב כ"ט. ולהלן בספור (פסוק מח) יהא נצרך נוסח הברכה דשם.

ועוד ראוי לדעת דעיקר הברכה הוא המבואר כאן דעל עיקר מבוקשו לא היה עוד מקום לברך באשר עוד לא נגמר העניין, וכמה שכתבתי להלן (לה,א) ובספר שמות ב' כ"ב. ובכל מקום שאין מברכין עד הגמר. אלא מכל מקום בא בכולל עם ברכה הודאית שמבואר פה.

פרק כד, כח

כח וְתִרְץ וְנִעַר וְתִגַּד לְבֵית אִמָּה כְּדַבְרֵי אֱלֹהִים:

ותרץ וגו' לבית אמה. פירש רש"י שאין הבת מגדת אלא לאמה. ועדיין אינו מדויק לשון לבית אמה. על זה פירש רש"י שדרך הנשים להיות בית לה בפני עצמן. ועדיין הכי מיבעי ותרץ הנערה בית אמה ותגד לה כדברים האלה. אלא הפירוש שהיא הגידה לכל בני הבית של אמה ומזה שמע לבן גם כן. והיה ראוי לכתוב לבית אביה אלא משום שהבת מגדת תחלה לאמה ולפי הפשט הייתה אמה עקרת הבית ובתואל היה טפל לה כמובן בפרשה שהיה טפל גם ללבן.

פרק כד, כט

כט וְלִרְבֵּקָה אֶח וְשָׁמוּ לְבָן וְיִרְץ לְבָן אֶל-הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל-הָעֵין:

וירץ וגו' ויהי כראות וגו'. להפך מיבעי לכתוב. ויהי כראות וגו' וירץ. אלא אפילו בלי ראות הנזם היה רץ לקראת אחד מבית אברהם לחקור עליו, כי שמע שסיפרה ששמעה הברכה בית אחי אדוני. אבל לא היה אומר בוא ברוך ה', דמי יודע אם הוא עשיר, וגם לא היה אומר למה תעמוד בחוץ וגו', דמי יודע אם דעתו ללון בעיר כלל. אבל כראות את הנזם, וגם שמע מה שדבר אל רבקה, היינו ששאל אם יש מקום ללון, על כן בא לבן לומר כך וכך.

פרק כד, לב

לב וַיְבֵא הָאִישׁ הַבֵּיתָה וַיִּפְתַּח הַגַּמְלִים וַיִּתֵּן תְּבֵן וּמִסְפּוֹא לַגַּמְלִים וּמִים לְרֹחֶץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אֵתוּ:

ויפתח הגמלים. התיר קישורי המשא וכלשון הכתוב אל יתהלל חגר כמפתח. וכך כתב הרמב"ן ז"ל.

פרק כד, לד

לד וַיֹּאמֶר עֶבֶד אַבְרָהָם אֲנִי:

עבד אברהם אנכי. הקדים לבאר מדוע אינו אוכל עד שידבר עסקו, וכי כך דרך העולם שהבא לאיזה עסק לא יאכל עד שיגמור עסקו. משום הכי הקדים שאינו ככל אדם שהולך לעסקי עצמו. וא"כ העסק טפל לגופו ונפשו, מה שאין כן אנכי עבד. ועסק אדוני יקר ממני. על כן הנני מוכרח להקדים דברי למאכלי.

פרק כד, לה

לה וה' בֵּרַךְ אֶת-אֲדֹנָי מֵאֵד וַיִּגְדַּל וַיִּתֶּן-לוֹ צֶאֱן וּבִקָּר וְכֹסֶף וְזָהָב וְעִבָדָם וְשִׁפְחֹת וּגְמִלִים וְחֲמָרִים:

וה' בֵּרַךְ אֶת אֲדֹנָי. בכל מה שהאדם מתאוה להתברך.

ויגדל. בשם טוב בפי הבריות.

ויתן לו צֶאֱן וּגְו'. באשר אפשר שאברהם אינו מתאוה לכל זה ואין זה אצלו בכלל ברכה והוא עשיר השמח בחלקו. וא"כ אין בזה להוריש לבנו. על כן פירש שהוא עשיר ממש.

פרק כד, לו

לו וַיִּתֵּן לֹאֲדֹנָי בֶּן לֹאֲדֹנָי אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ וַיִּתֶּן-לוֹ אֶת-כָּל-אֲשֶׁר-לוֹ:

אחרי זקנתה. שלא יאמרו היאך אפשר שישא בנה של שרה נכד של נחור. והרי הוא אדם זקן הרבה ממנה. על כן הגיד שהיא ילדתו אחרי זקנתה ואינו זקן כל כך.

פרק כד, לז

לז וַיִּשְׁבַּעֵנִי אֲדֹנָי לֵאמֹר לֹא-תִקַּח אִשָּׁה לְבְנֵי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אֲנִי יֹשֵׁב בְּאֶרְצוֹ:

אשר אנכי יושב בארצו. לא בני כנעני לבד אלא כל שבארצו בכלל כנעני הוא וכמה שכתבתי לעיל י"ב ו'. ומשום הכי לא מצא עצה כי אם לא אל בית אבי וגו'.

והנה. שינה העבד מלשון אדוניו שאמר בקרבנו. והוא על פי מה שכתבתי לעיל דלא השביעו אלא מפני החשד על הסמוכים לו, אבל העבד לא סיפר כי השביעו משום חשד. אלא אפילו על רחוקים השביעו משום קפידא.

פרק כד, לח

לח אם-לא אל-בית-אבי תֵּלֶךְ וְאֶל-מִשְׁפַּחְתִּי וְלִקַּחְתָּ אִשָּׁה לְבְנֵי:

אם לא וגו'. בלשון תנאי כדי שיהא במשמע שאם ילך ולא ישיג אזי יקח גם מארצו ואמר כן כדי שלא יבקשו תרקבי דדנרי ומשום הכי הקדים. אל בית אבי. ואח"כ אל משפחתי כדי שלא יבין שדוקא אל בית אביו אלא גם משפחתו בכלל, רק תחלה תלך לבית אבי.

פרק כד, מ

מ וַיֹּאמֶר אֵלָי ה' אֲשֶׁר-הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו יִשְׁלַח מַלְאָכּוֹ אֲתָךְ וְהִצְלִיחַ דְּרָכְךָ וְלִקַּחְתָּ אִשָּׁה לְבְנֵי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי:

אשר התהלכתי לפניו. ולא פירש דברי אברהם בפרטות בזה. בשביל שהמה לא ידעו כל פרטי הדיבורים והשבועה.

ממשפחתי ובית אבי. לא לבד ממשפחתי אלא אפילו שתהיה מבית אבי.

פרק כד, מא

מא אַז תִּנְקָה מְאֻלְתִּי כִּי תָבוֹא אֶל-מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם-לֹא יִתְּנוּ לָךְ וְהָיִיתְ נְקִי מְאֻלְתִּי:
מאלתי. אלה בכלל שבועה הוא, כדאיתא בפרק שבועת העדות. והודיע אברהם זה לאליעזר שהוא אלה. למען ידע כי אם יעבוד השבועה יענש גם בעולם הזה כמשמעות קללה.
ואם לא יתנו לך וגו'. באשר קללת חכם אפילו על תנאי באה. על כן הוצרך אברהם לפרש דאם לא יתנו לך, והיית נקי.
 והנה הוא אמר ואם לא יתנו לך ולא כלשון אברהם ואם לא תאבה האשה וגו' היינו משום שראה לפי העניין יותר טוב לפרש בשעת קיחה על התנאי ולא יהיה אח"כ שהיות, משום הכי לא אמר דבר אברהם.

פרק כד, מג

מג הנה אנכי נצב על-עין המים והיה העלמה היצאת לשאב ואמרתי אליה השקיני-נא מעט-מים מכדך:
השקיני נא. ולא פירש מה שרחש לבו לומר הטי נא ואח"כ אמר הגמיאיני נא. וגם עוד שינוים, שלא אמרה גם לגמליך אשאב עד שכלתה להשקותו, היינו כדי שלא ימצאו מקום לומר שלא בא האות בשלימות, ומשום הכי גם כן אמר העלמה, כמו שלא פירש אם תהא נערה או קטנה. כדי שלא יאמרו שאין היא נערה כמו שאמר באמת 'והיה הנערה'.

פרק כד, מח

מח ואקד ואשתחווה לה' ואברך את-ה' אלהי אדני אברהם אשר הנחני בדרך אמת לקחת את-בת-אחי אדני לבנו:
ואברך וגו'. סיפר כל זה כדי להגיד להם שכבר ברור לו שהיא האשה אשר הוכיח ה'. ואינו מבקש אלא שיסכימו לקחתה ולא יהא ניצרך לסבות שונות להגיע לידי מעשה. והראה להם כל זה במה שבירך את ה'. ואלו היה ספק בלבבו לא היה מברך. וכיוצא בזה בספר מלכים א' א' מ"ח. וגם ככה אמר המלך ברוך ה' וגו' והודיע כל זה לאדוניהו שאין עוד שום ספק בדבר בלב המלך. שהרי כבר בירך את ה' על זה.

פרק כד, מט

מט ועתה אם-ישכם עשים חסד ואמת את-אדני הגידו לי ואם-לא הגידו לי ואפנה על-ימין או על-שמאל:
ישכם עושים חסד ואמת. החסד יהיה של אמת שהרי ברור כי כן האמת.
ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל. אחפש עצות לדבר וימין ושמאל הוא כינוי לאופנים שונים בדרך הישר או בדרך עקלתון.

פרק כד, נ

נ וַיַּעַן לְבֶן וּבְתוֹאֵל וַיֹּאמְרוּ מַה יֵּצֵא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ-טוֹב:

ויען לבן ובתואל. פירש רש"י שלבן היה רשע והקדים לדברי בפני אביו. ועדיין יש להוכיח מזה שהוא היה עיקר בבית. ובתואל היה טפל וכמה שכתבתי לעיל.

פרק כד, נא

נא הִנֵּה-רַבֵּקָה לְפָנֶיךָ קַח וְלֶךְ וְתֵהִי אִשָּׁה לְבֶן-אֲדֹנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה':

כאשר דבר ה'. מה שהורה בהשגחה פרטית הוא דבר ה' כמה שכתבתי לעיל כ"ב ב' וכן ביארנו בספר שמות ט"ז כ"ג ובספר ויקרא י' ג'. לשון הוא אשר דבר ה'. ועיין עירובין (לט, א). הם מוכחא מילתא. ופי' משום הכי הוי שתיקותא כדבור מפורש וע"ש. והנה עלינו להתבונן למה זה נצרך להוכחות כל כך כי היא האשה אשר הוכיח ה' ליצחק, הלא גם בלא הוכחות היה העניין טוב ומוצלח לרבקה שתהא אשה ליצחק. ואולי באשר קשה לילך למדינה אחרת, כדאיתא בכתובות פרק הנושא (קי, ב).

ונראה עוד באשר כל זיווג אינו אלא כבשי דרחמנא כך הוא מתחלת היצירה, ואם אינו מוצא זיווגו אינו עולה יפה, אף על גב שלפי ראות עין אדם הוא ישר. משום הכי הנושא אשה שלא מבית אביו, זה עצמו הוכחה שהוא סיבה מן השמים שיזדווגו לדעה אחת. מה שאין כן הנושא קרובתו מבית אביו, אין הוכחה כי מה' היא. על כן ניצרך איזה הוכחה כי מה' היא.

פרק כד, נב

נב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֶבֶד אַבְרָהָם אֶת-דִּבְרֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחֲוּ אַרְצָה לֵה':

וישתחו ארצה לה'. לא בכריעה לחוד אלא נפל מלוא קומתו ארצה מרוב שמחה והודיה.

פרק כד, נג

נג וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כָּל־יְכָסְף וְכָל־יְזָבָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן לְרַבֵּקָה וּמַגְדָּנָת נָתַן לְאֲחִיהָ וּלְאִמָּהּ:

ויתן לרבקה. בא הכתוב ללמדנו שהנושא אשה על מנת להלבישה משלו, צריך להלבישה בבית אביה, ולא כשתבוא לביתו וכדתנן בכתובות פ"ו (זו, א). ומגדנות נתן לאחיה ולאמה. בא ללמדנו שהחתן מחויב לעשות משתה משלו כמשום הכי הרא"ש פ"א שם.

פרק כד, נד

נד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׂתּוּ וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר-עִמּוֹ וַיְלִינוּ וַיִּקְוּמוּ בַבֶּקֶר וַיֹּאמֶר שְׁלַחְנִי לְאֲדֹנָי:

ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו. מספר הכתוב דשמחו כעל נשואין. ומשום הכי כתיב והאנשים אשר עמו. ולא כמו לעיל ל"ב והאנשים אשר אתו היינו משום דעמו משמע השתוות

בצוותא אחת יותר ממשמעות אתו, כמה שכתבתי לעיל כ"ב ג' ובכל מקום ואין שמחה כי אם במריעות יחד עם אחרים בצוותא.

(הרחב דבר: והנה סעודת נשואין זו הייתה בלילה שהרי אליעזר בא לבאר לעת ערב ועד שעברו כל אלה היה איזה שעה בלילה ואז עשו הסעודה ומזה נגרר מנהג ישראל בנשואין למגהי בה בלילה, כדאיתא בנדה דף ס"ה ב' משום דנשואין הראשונים שהיה בישראל היה כך.)

שלחני לאדוני. וזה היה ברור שלא ילך בעצמו ולעזוב את רבקה עד שתבא אח"כ. או שישלחו אחריה. שזה היה המנהג ידוע שלא ליחד אשת איש עם איש שאין הבעל בטוח עליו. ואם הייתה מתעכבת עמם, היה העבד מוכרח לישוב ולשמרה. על כן אמר שלחני לאדוני וממילא תלך גם היא עמו.

פרק כד, נה

נה ויאמר אחיה ואמה תשב הנער אתנו ימים או עשור אחר תלך:

ימים או עשור. חדשי חמה לא היה אז, אלא י"א חדשים בשנה. על כן אמרו או תעשה כל פרנסת הבת שהיא שנה שלימה אתנו או על כל פנים פרנסה גדולה, היינו, עשור חדשים תעשה אתנו, ופרנסת חודש אחד יהיה שמה, וכדאיתא בכתובות דף נ"ז דיש שתי פרנסות הנשואין.

פרק כד, נו

נו ויאמר אלהם אל-תאחרו אתי וה' הצליח דרכי שלחוני ואלכה לאדני:

אל תאחרו אתי וה' הצליח דרכי. דשליח שלא הצליח דרכו נוח לו להתאחר בדרכו למען ידאג משלחו גם על השליח לחשוב מחשבות מי יודע מה אירע לו בדרכו. ואח"כ כשבא השליח הרי זה משלחו שמח מביאתו עד שאינו מצטער כל כך על שלא הצליח בשליחותו. מה שאין כן מי שהצליח בשליחותו למאי יאחר דרכו.

שלחוני ואלכה לאדוני. והוסיף שנית לומר ואלכה. דבמה שאמר בראשונה שלחני לאדני היה במשמע אך שיצא מביתם לדור בעירם עם רבקה ותהיה הישיבה שמה בשביל האדון כדי לשמור את רבקה. ועל זה אמרו תשב הנערה אתנו וגו'. אין הכונה דוקא בביתם יחד, אלא אפי' בדירה בפני עצמה נקרא ישיבה עמם, כמו דכתיב להלן כ"ט י"ט שבה עמדי. שהמשמעות ברשותו ותחת השגחתו. על כן הוסיף העבד לומר ואלכה לאדוני.

פרק כד, נח

נח ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי עם-האיש הזה ותאמר אלה:

התלכי עם האיש הזה. התלכי עתה מיבעי. אמנם להלן פסוק ס"א יבואר שהיה הדבר קשה לה לישיב על הגמל וכדאיתא בריש מס' פסחים משום בעתותא דגמלים. ואם הייתה מתעכבת שמה איזה משך הייתה מתרגלת לישיב בעצמה על הגמל בטח. או היו מכינים בשבילה אופן אחר לבא בדרך רחוקה. אבל עתה אין עצה כי אם לשבת עם העבד על גמלו, והוא ישמרנה. וזהו ששאלוה אם תרצה ללכת עמו יחד.

פרק כד, נט

נט וישלחו את רבקה אחתם ואת מנקה ואת עבד אברהם ואת אנשיו:

וישלחו את רבקה וגו' ואת עבד וגו'. עשו לוייה לכבודה בפני עצמה מנשים ובתולות. ולכבודו בפני עצמו מאנשי העיר זקניה עד שנתקבצו המון רבה. והיה הברכה ברבים.

פרק כד, ס

ס ויברכו את רבקה ויאמרו לה אחתנו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער שןאיו:

את היי לאלפי רבבה. הוא ברכה בכמות רב.

ויירש זרעך את שער שונאיו. הוא ברכה באיכות שיהיו חכמים יושבי שער. אפילו בשערי שונאיהם והוא מפני שיהיו נדרשים לחכמתם ועצתם. ולעיל בפרשת עקידה היה כמו כן ברכת ה' ויירש זרעך את שער אויביו אלא שהקב"ה היודע מחשבות אמר אויביו שהוא בלב. אבל שונאיו משמעו גם בפועל כדכתיב דברים ל"ז. על שנאיך אשר רדפוך. ואנשים לא ידעו הפלא הלז כי אם יראו אשר אפילו שונאיהם בפועל יהיו נצרכים לחכמת ישראל.

פרק כד, סא

סא ויתקם רבקה ונערתייה ותרכבנה על-הגמלים ותלכנה אחרי האיש ויקח העבד את-רבקה וילך:

ותלכנה אחרי האיש ויקח העבד וגו'. נראה מיותר. אבל העניין דמתחלה כשהיו אנשים ונשים מלויים אותם, בושה לשבת עם העבד על הגמל. על כן ישבה עם נערותיה על הגמלים. ואח"כ בהיותם אחורי העיר. והמלויים שבו. אז ויקח העבד אותה על הגמל שלו. והנראה כי נערותיה לא לקחה עמה לא"י זולת מינקתה. אך בעיר היו הנערות מסייעות לה לרכוב על הגמל. (ובעירובין דף י"ח מדקדק אחרי האיש ולא לפני האיש הוא משום שאסור להלוך אחורי אשה ולכאורה העבד הראה הדרך לפניהם. ולמה שכתבתי ניחא דכאן היו עוד בעיר והייתה הדרך ידועה, ומכל מקום הלכו אחריו) ובא כל זה הספור לתכלית שיבואר בסמוך.

פרק כד, סב

סב ויצחק בא מבוא באר לחי ראי והוא יושב בארץ הנגב:

ויצחק בא וגו'. סיפר הכתוב כי המכין מצעדי גבר ית' סיבב שיפגע יצחק ברבקה בדרך ותהא נבעתת ממנו בתחלת הכרתה אותו. ואם היה העבד בא עמה תחלה לבית אברהם היה אברהם מקבלה תחלה ומדבר על לבה עד שהיה מתחונן דעתה עליה, ולא הייתה נבעתת מפחד יצחק. והייתה מתנהגת עמו כמו כל אשה עם בעלה. אבל הקב"ה סיבב שיצחק בא באותו עת מבוא באר לחי רואי, שהיה לו אותו מקום מיוחד לתפלה והתבודדות על באר שנראה המלאך.

והוא יושב בארץ הנגב. אף על גב שאז היה דר עם אברהם בבאר שבע בארץ הנגב, ולא כמו שהיה אחרי מות אברהם, שקבע יצחק דירתו עם באר לחי רואי. אבל אז היה דירתו יחד עם אברהם, ומכל מקום הזדמן שבאותה שעה בא מצפון אותו מקום, על כן פגש ברבקה הוא תחלה לאברהם. והיה עוד סיבה.

פרק כד, סג

סג וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוּחַ בְּשָׂדֵה לְפָנוֹת עֵרֶב וַיֵּשֶׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה גַמְלִים בָּאִים:

ויצא יצחק לשוח בשדה. כבר פירשו חז"ל שהוא היה מתפלל מנחה. ועל כן אין הפירוש בשדה כמשמעו שהרי אסור להתפלל בשדה כדאיתא בברכות ספ"ה (לד,ב) חציף עלי מאן דמצלי בביקתא. אלא כדאיתא במסכת פסחים ראש פרק האשה (פח,א) דבשדה היינו הר המוריה שקראו שדה וכן כתבו התוספות שם וכמה שכתבתי לעיל י"ב י"ז דבשביל שמדת יצחק היה עבודה, שהוא שורש לפרנסה, על כן קרא אותו מקום שהוא שער השמים שדה המסוגל לפרנסה. ואין הכונה שהיה יצחק עומד אז בהר המוריה, אלא הוא התפלל תחת אילן וכדומה, ועינו ולבו היו לצד הר המוריה שנקרא שדה, והתפלל אז על הפרנסה שבכלל זה הוא השגת אשה שהיא צרכי האדם. ונקראת גם כן פרנסה כלשון הגמ' פרנסת נשואין. והזמין ה' לפניו באותה שעה את אשתו, וזהו וישא עיניו וגו'.

פרק כד, סד

סד וַתֵּשֶׂא רַבְקָה אֶת-עֵינֶיהָ וַתֵּרָא אֶת-יִצְחָק וַתִּפְּל מֵעַל הַגְּמָל:

ותשא רבקה וגו' ותרא את יצחק בעודו עומד ומתפלל והיה אז כמלאך אלהים נורא מאד. וכמבואר ברבה שראתה ידיו שטוחות בתפלה על כן נבעתה מאד.

ותפל מעל הגמל. מרוב פחד ואימה. אמנם לא ידעה ממי היא מתפחדת. ואלו לא הייתה יושבת עם העבד על גמל אחד, והייתה יושבת מאחוריו עד שראתה שאח"כ האיש הולך לקראת העבד ועומד ומדבר עמו ככל אדם, והיה דעתה מתקררת בתוך כך, עד שבהודעה אח"כ מי הוא האיש היה כבר סר הפחד ממנה, אבל בהיותה יושבת עם העבד. ובתוך הפחד שאלה את העבד.

פרק כד, סה

סה וְתֹאמֶר אֶל-הָעֶבֶד מִי-הָאִישׁ הַלְזָה הַהֵלֶךְ בְּשָׂדֵה לְקִרְאָתָנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנָי וְתִקַּח הַצְעִיף וְתִתְכַסֵּי:

מי האיש הלזה. אשר אני מתפעלת ומתפחדת ממנו. וכמבואר בבראשית רבה בלשון הלזה משמעו אדם מאוים ונורא. על כן כששמעה שהוא אישה. ותקח הצעיף ותתכס. מרוב פחד ובושה כמו שמבינה שאינה ראויה להיות לו לאשה ומאז והלאה נקבע בלבה פחד. ולא הייתה עם יצחק כמו שרה עם אברהם. ורחל עם יעקב. אשר בהיות להם איזה קפידא עליהם לא בושו לדבר רתת לפניהם. מה שאין כן רבקה. וכל זה הקדמה להסיפור שיבוא בפרשת תולדות שהיו יצחק ורבקה מחולקים בדעות. ומכל מקום לא מצאה רבקה לב להעמיד את יצחק על דעתה בדברים נכוחים כי היא יודעת האמת כי עשו רק ציד בפיו. וכן בשעת הברכות. וכל זה הייתה סיבה מהקב"ה שיגיעו הברכות ליעקב דוקא באופן כזה וכאשר יבוא במקומו. ואלו הייתה רבקה עם אישה כמו שרה ורחל עם אנשיהן, לא היה מגיע בזה האופן. והכל בהשגחה פרטית מראש שתגיע רבקה ליצחק בשעה שתבהל ממנו, ויצא אחרית דבר כפי רצונו ית'.

פרק כד, סו

סו וַיֹּסֶפֶר הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֵת כָּל-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה:

ויספר העבד וגו'. בזה הודיע דרך אגב כמה היא כלה נאה וחסודה וראה בה מדת צניעות ואהבת חסד עד להפליא.

פרק כד, סז

סז וַיְבָאָה יִצְחָק הָאֵהָלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת-רַבְקָה וַתְּהִי-לוֹ לְאִשָּׁה וַיֵּאָהֲבָהּ וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ:

ויקח את רבקה. קדשה שנית. דבאמת קידושי העבד בתורת שליחות לא מהני בדין תורה כדאיתא בגיטין פ"ב (כג,ב) דעבד אינו נעשה שליח לקדש ולגרש. ולא הועיל אלא לעניין שתהא מיועדת ליצחק. וכעניין דאיתא בסנהדרין דף נ"ז דבן נח שייחד שפחה לעבדו ובא עליה נהרג, משום שנקראת רביתא דפלניא ובזה נעשה שליח. אבל אינן קידושין ואין צריך גט, אלא בפרישה ממנה סגי. על כן קידשה שנית.

ויאהבה. דמזה דכתיב ותהי לו לאשה אין הוכחה שאהבה. שהרי היה מוכרח לישאנה כי לא בנקל ימצא בתולה ממשפחתו דוקא. משום הכי הוצרך הכתוב לפרש שמצא ממנה קורת רוח מאהבה, עד שבה התנחם מעצבונו על אמו.

פרק כה

פרק כה, א

א וַיִּסַּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וַשְׁמָה קְטוֹרָה:

ויסף אברהם וגו'. משום לא טוב היות האדם לבדו, או משום מצות שבת שאין לזה שיעור אפילו באופן שלא יהיו הבנים נקראים ע"ש כדאיתא בפרק הבא על יבמתו גבי היו לו בנים ונתגייר ע"ש.

פרק כה פסוק ב

ב וַתֵּלֶד לוֹ אֶת-זְמָרָן וְאֶת-יִקְשָׁן וְאֶת-מֶדָן וְאֶת-מִדְּוָן וְאֶת-יִשְׁבָּק וְאֶת-שׁוּחַ:

ותלד לו וגו'. אף על גב שכבר היה זקן הרבה מאשר היה בלידת יצחק, מכל מקום לא נחשב בזה נס. אחר שנפתח הצור ונעשה אותו גוף טבע להוליד גם בהיותו כעץ יבש. כמו הנס של הסלע במדבר שאחר שנפתח הצור להוציא מים נעשה טבע וכמה שכתבתי בפרשת חקת בעניין מי מריבה. כך נעשה אברהם אבינו גוף מוליד גם בהיותו כצור יבש. [וכבר ביארנו ב'הרחב דבר' לעיל כ"א ג, למאי נעשה כך אופן הולדת יצחק. עפ"י פסוק בישעיה נא, א-ג].

פרק כה, ג

ג וַיִּקְשָׁן יֶלֶד אֶת-שָׁבָא וְאֶת-דָּדָן וּבְנֵי דָדָן הֵיוּ אַשּׁוּרִים וּלְטוֹשִׁים וּלְאַמִּים:

היו אשורים וגו'. תרגם אונקלוס היו למשרין ולשכונין ולנגון. ולשון היו דוחקתו, שהוא ע"ש פעולתם. וכמה שכתבתי לעיל ט' י"ח על הפסוק ויהיו בני נח. ובבראשית רבה איתא א"ר שמואל בר נחמן, אף על גב דאנן מתורגמין תגרין ולפדין וראשי אומין, כולם ראשי אומות הן. ודעת הרמב"ן דשמואל בר נחמן חולק על התרגום. ולי נראה שבא להוסיף, דודאי מכל מקום גם זה אמת שהיו ראשי אומות, אלא שנקראו ע"ש הפעולה המיוחדת שהיה להם. ובדה"י א' א' לא נזכרו כלל. משום שלא היו אומות חשובין אלא איזה דורות מועטין.

פרק כה, ה

ה וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת-כָּל-אֲשֶׁר-לוֹ לְיִצְחָק:

ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. כדבר ה' כי ביצחק יקרא לך זרע. ולא באחר מכל מקום לא נשתוו בני קטורה לישמעאל כאשר יבואר.

פרק כה, ו

ו וּלְבָנֵי הַפִּילִגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מִתְּנַת וַיִּשְׁלַחם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדָנוּ חַי קְדָמָה אֶל-אֶרֶץ קְדָם:

ולבני הפילגשים. אין הפירוש בנים של הפילגשים של אברהם, שהרי לא מיירי כאן בישמעאל אלא בבני קטורה וא"כ בני פילגשו מיבעי. וגם לא נזכר בתורה דקטורה הייתה פילגש זולת בדה"י.

אלא כך העניין. שהיה המנהג דבני אשה חשובה לפי כבוד האיש, אותם היה אביהם מקרב בחייו כטבע האב לבנים, ובני פילגשים היו מרוחקין מאביהם, ואף על גב שעפ"י דין תורה אינו כן לעניין ירושה, מכל מקום היה המנהג להקל בהם, במבואר בספר שופטים (יא,ב) במאמר אחי יפתח אליו לא תנחל בבית אבינו וגו'. והיו נקראים בנים אלו בני הפילגשים, כמו בני הנביאים, שאין הפירוש בנים של הנביאים אלא בנים שמתקדשים לנבואה. ובאשר בני קטורה היו מרוחקים מאביהם, משום הכי נקראו בני הפילגשים של אברהם. ובדה"י נקראת אמם פילגש. בשביל שבניה היו בני פילגשים.

וישלח מעל יצחק בנו. משום הכי שלחם כדי שלא יערערו לומר שלא היה הדבור כי ביצחק יקרא לך זרע, אלא לגבי ישמעאל ולא נגדם שלא היו עדיין בעולם משום הכי שלחם ממנו. **קדמה אל ארץ קדם.** מזרחה של ארץ המזרח. וכל זה היה כדי להרחיקם מעבודת השמש שהיה נהוג בכל מלכי מזרח ומערב כידוע. ובאמת הוזהרו הגוים על זה וכן כל ע"ז לאיזה משרתי הטבע. משום הכי שלחם לארץ הקדם שנשתמשו בכשוף שמכחישים כל הטבע. ועל הכישוף לא הוזהרו בני נח. ואפילו לר"א בסנהדרין (נו,ב) דסבירא ליה שהוזהרו על זה, מכל מקום אין העון חמור כמו עבודה זרה.

פרק כה, ז

ז וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי-חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר-חַי מֵאֵת שְׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים:

ואלה ימי שני. וכן ביצחק ויעקב כתיב ימי ורק בשרה לא כתיב ימי. והיינו משום דהאבות קיימו כל התורה עד שלא נתנה. וא"כ כל מצות עשה שהזמן גרמן ביום ולא בלילה, האבות היו נוהגים ולא אמהות, משום הכי להם נחשב כל יום בפני עצמו לחיות שנהג בו המצות. מה שאין כן שרה, לא נהגה כי אם מצות הנוהגות תמיד. ואין הימים מופסקים כל אחד בפני עצמו. כדאיתא בסוכה (מה,ב) הבדל בין סוכה ללולב לעניין ברכה, משום דבסוכה שבעת ימים כחד יומא הוי, משום שאין הלילה מפסיק.

אשר חי. זה הלשון לא כתיב אלא באדם הראשון (לעיל ה,ה) ובאברהם אבינו. וכבר ביארנו לעיל הטעם באדם דמשמעות אשר חי היינו שלמותו שהוא דעת אנושי ומלמדנו הפסוק דנחשב זה השלמות משעה שנולד, אף על גב שלא הגיע לזו הדעת עד איזה שנים אח"כ, מכל מקום בכח הנפש מונח דעת אנושי משעה שנולד. וכן באברהם אבינו שהחל לנהוג בתורה ומצות, וחיותו שהוא שלמותו תלוי אך בקיום תורה ומצות, ומלמדנו הפסוק כאן דנחשב זה השלימות משעה שנולד. אף על גב שלא הגיע לזה עד שהיה בן שלש שנים או בן

ארבעים ושמונה שנים. וכמו כן בכל צדיק וצדיק אף על גב שאינו מגיע לזה עד בן י"ג זמן החיוב. מכל מקום בכח נשמת הישראלי יש אותו החיות משעה שנולד.

פרק כה, ט

ט ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו אל-מערת המכפלה אל-שדה עפרון בן-צחר החתי אשר על-פני מקרא:

יצחק וישמעאל בניו. דאברהם הודיע לישמעאל דבר ה' כי אף על גב שהוא בנו לכל דבר מכל מקום במה שנוגע ליצחק הוא כאחר. וישמעאל לא סר מדבר ה' ע"י אביו. ועל כן לא ערער על הירושה ומשום הכי גם בכבוד הקדימו ליצחק ורז"ל (בבא בתרא טז,ב) למדו מזה דישמעאל עשה תשובה וקבל עליו שבמקום שנוגע לכבודו של יצחק אינו כבן, אבל אחר שהיה יצחק בראש ושוב אינו נוגע לו, הרי הוא גם כן בן ממש.

פרק כה, יא

יא ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את-יצחק בנו וישב יצחק עם-באר לחי ראי:
ויברך אלהים. לפי הפשט אינו באיזה מאמר ודיבור, אלא כמו וה' ברך את אברהם בכל, דמשמעו הצליחו בכל דבר. וכן הרבה. וגם כאן הכי פירושו: שחל שפע ברכה בירושתו ובכל הנוגע ליצחק.
וישב יצחק. היה דר בקביעות שמה, ולא בבאר שבע.

פרק כה, יב

יב ואלה תולדת ישמעאל בן-אברהם אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם:
בן אברהם וגו' שפחת שרה. כבר נתבאר שהכתוב דייק בכל מקום שלאברהם נחשב לבן ולא כבא על השפחה. אבל לגבי שרה ובנה נחשב לבן שפחה.

פרק כה, יג

יג ואלה שמות בני ישמעאל בשמתם לתולדתם בְּכֹר ישמעאל נבית וקדר ואדבאל ומבשם:
בשמותם לתולדתם. כמו שנולדו ולא מונה כאן כפי גדולתם כמו שמצינו בבני יעקב כמה פעמים. וגם בבני עשו מבואר להלן ל"ו ל"ו דמונה כפי גדולתם אבל כאן מונה והולך לתולדתם, (וכיוצא בזה בספר שמות ו' טז).

פרק כה, טז

טז אלה הם בני ישמעאל ואלה שמותם בחצריהם ובטירתם שנים-עשר נשיאם לאמתם:

בחצריהם ובטירתם. מתחלה היו שרים קטנים כל אחד היה לו חצר בפני עצמו ואח"כ כל אחד טירה והוא כרך גדול ומודיע הכתוב דבכל משך הזמן הלז היו אלה מותם בלי שנוי ולא כמו בני עשו שנשתנו באיזה משך שמות האלופים.

שנים עשר נשיאים לאמתם. כל אחד היה לו נשיא בפני עצמו ועדיין אינו מדוקדק לשון לאמותם אלא מפרש ברכת ה' שאמר לאברהם אבינו על ישמעאל שנים עשר נשיאים יוליד. ואלו אמר שנים עשר בנים יוליד גם כן ידענו דבכל משפחה יהיה אחד מהם גדול שבמשפחה לנשיא לפי ערך המשפחה. ולמאי אמר ה' נשיאים. אלא הכונה שכל אחד מגדולי כל משפחה לא היה רק גדול משפחתו לבד. אלא היה יכול להיות גדול על כל המשפחות והיינו דמפרש הכתוב כאן שנים עשר נשיאים לאמתם. כל אחד היה יכול להיות נשיא על כל האומה.

פרק כה, יז

יז ואלה שני חיי ישמעאל מאת שנה ושלושים שנה ושבע שנים ויגוע וימת ויאסף אל-עמיו: ואלה שני וגו'. ידוע מאמרם ז"ל סוף פ"א דמגילה, למה נמנו שנותיו של ישמעאל, כדי לייחס בהן שנותיו של יעקב. ומבואר מזה דחזרו על כל צד ולא מצאו טעם נכון על זה, זולת זה התכלית. דאלו בקשו חז"ל להודיענו שיעקב אבינו ישב י"ד שנה בבית עבר, כך היה להם לומר משנותיו של ישמעאל למדנו שנותיו של יעקב. אלא הודיענו כי אין שום טעם אחר על זה. דבשלמא כל ספור של ישמעאל וזרעו, בא להודיע איך נתקיים ברכת ה' שאמר לאברהם. או כמו דכתיב כל זרע עשו, כדי לדעת המשפחות שיצא מזרע אברהם ויצחק זולת אומה הנבחרת. אבל שנותיו של ישמעאל הוא ללא תועלת, שהרי לא כתיב גם כן שנות עשו, אלא על כן רק לייחס שנותיו של יעקב. ולמדנו דכמו דמאז הגיע זמן האומה הנבחרת להשתכלל בעולם היסב המקום כמה סיבות בעולם הבריאה בשבילם, כך כתב בתורה כמה הנינים ללא תועלת רק בשביל איזה תכלית הנוגע לאומה הנבחרת.

והנה אמר הלשון **כדי לייחס בהן כו'**, ולא אמר כדי לדעת, וכלשון דאיתא ברבה, כדי לדעת מתי נתברך זקנך. אבל לשון כדי לייחס משמעו שנבין מזה איזה יחס ומעלה בשנותיו, והיינו משום שאין מקום ואופן לומר איה אפוא בילה יעקב י"ד שנים אלו, אם לא בבית עבר. והרי יחוס גדול הוא שהיה כבר בן ששים ויותר, וכבר הגיע השעה לישא אשה ולראות זרע. ומכל מקום השליך כל אשר לפניו, וישב בבית תלמוד משך רב כזה, עד אשר ידע כי גם כאשר ילך לארם נהרים יהי תלמודו בידו, ואין לך יחס גדול מזה. וללמדנו בזה למי שיש בכחו ללמוד תורה ואח"כ לישא אשה, שלא יעמוד לפני חשבוננו של עולם שכבר הגיע לפרקו. ודקדקו חז"ל בלשון לייחס שנותיו של יעקב, ולא אמרו לייחס את יעקב, ללמדנו שהשנים הללו שישב שלא בבית אביו ובהלו נר התורה עליו בלי שום מחשבה, היו טובות ליעקב מכל שנותיו שהיו מוטרדות, וזהו יחוסם של השנים הטובות למי שחי בהן.

פרק כה, יח

יח וַיִּשְׁכְּנוּ מַחֲוִילָה עַד-שׁוּר אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי מִצְרַיִם בְּאֶכָּה אֲשׁוּרָה עַל-פְּנֵי כָל-אֲחִיו נָפְלָה:
נפל. עדיין לא הייתה האומה גדולה שיהיו יכולים לכבוש שארי אומות כי אם שנפלו באומות אשר סביבותיהם ולא יכלו לגרשו על פי השגחה פרטית. אמנם אחר שנתרבו ונתגדלה האומה נתקיימה ברכת ה' על פני כל אחיו ישכון במנוחה שהיו כולם יראים ממנו.